

Rennäringen inför milleniumskiftet 2000

Per Gustav Idivuoma

Ärade deltagare!

1. Rennäringen inför milleniumskiftet 2000

Rennäringen i Sverige och svensk rennäringspolitik har inför milleniumskiftet nått en historisk vändpunkt.

Det är över hundra år sedan grunden lades för den nuvarande svenska rennäringspolitik i samband med att svenska riksdagen antog 1886 års renbeteslag.

Förändringen av officiell svensk same och rennäringspolitik på 1880-talet var på många sätt en även den en brytpunkt.

Rennäringen hade fram till 1880-talet en relativt stor inre frihet, även om nybyggarpolitiken och avyttringspolitik hade begränsat rennäringens möjligheter.

Genom 1886 års renbeteslag kollektiviserades enskilda samers rättigheter till land renbete fiske och jakt. Samtidigt som detta skedde så sattes rättigheterna under statligt förmyndarskap.

Motivet till detta beslut är något oklart men högst troligt går det att finna i den allmänna dåtidssuppfattningen om att samerna inte är kapabla att hantera sina egna angelägenheter. I senare renbeteslagar från 1898 och 1928 förfinades förmynderiet, samtidigt som samernas rätt till renbete jakt och fiske börjar urholkas av statens ensidiga tolkning av rättsläget.

På 1960-talet kom den gällande rennäringspolitik i otakt med samhällsutvecklingen i Sverige och även den internationella folkrätten.

I samband med 1971 års rennäringsslag avvecklades en del av förmynderiet och lappfogdesystemet gick i graven. Även om samebyarna fick mer att säga till om enligt 1971 års rennäringsslag bibehölls detaljstyrningen av rennäringen.

2. Bärkraftig renskötsel.

Medvetenheten om miljöfrågorna och ett uthålligt nyttjande av naturresurserna i ett globalt perspektiv har ökat gradvis sedan det första internationella miljökonferensen i Stockholm 1972. I den politiska dagordningen på 1990-talet har frågor kring miljö och överlevnad högsta prioritet. Vid FN:s miljökonferens i Rio De Janeiro 1992 formulerades en global miljöstrategi inför 2000-talet, där även urbefolkningars roll markerades med mycket stor tydlighet.

Både på svensk norsk och finsk sida har dessa nya globala standards på olika sätt integrerats i respektive lands politik.

Den 11 december 1993 antogs i Sveriges riksdag ”Strategin för biologisk mångfald”(Reg.Prop. 1993/94:30). Strategin innebär bl.a, att ett miljömål skall ges samma vikt och betydelse som skilda ekonomiska överväganden med syfte att mänsklig verksamhet skall bygga på ekologisk grund.

Värt att notera är att på svensk sida har varken rennäringsslagen eller rennäringspolitik ännu anpassats till det nya internationella miljö och utvecklingspolitiken.

3. Lönsamhetsproblematiken

Flera undersökningar som är gjorda under senare tid, dels en utredning om förhållanden i Norrbottens län (1995), dels en rapport (1996) som riksdagsrevisorerna har gjort och nu senast en rapport "Vad kostar en ren?" presenterad den 19 februari 1998 sammanställd av två nationalekonomer på uppdrag av ESO. Genomgående visar dessa undersökningar att det både finns lönsamhetsproblem och strukturproblem i renläringen.

Den första utredningen från 1995 gjordes av SSR tillsammans länsarbetsnämnden i Norrbottens län mot bakgrunden av att de senaste årens dramatiska nedgång i renantalet och den därmed minskade sysselsättningsnivån. Många inom rennäringen är nu tvungna att söka kompletterande sysselsättning. Det som ytterligare har förvärrat situationen är att staten drastiskt har skurit ned anslagen till olika slags arbetsmarknadsåtgärder. Undersökningen påvisar dessutom att den formella utbildningsnivån bland rennäringens utövare är låg.

Hösten 1996 överlämnade riksdagsrevisorerna en rapport till riksdagen om sin granskning av stödet till rennäringen och den statliga rennäringens administrationen. Granskningen hade beställts av riksdagens bostadsutskott 1994. Den omfattade en genomgång av statliga utredningar, riksdagsbeslut, författningar och statistiska sammanställningar. Utöver detta har revisorerna också intervjuat tjänstemän vid berörda myndigheter och även företrädare för rennäringen. I rapporten konstateras att rennäringen är väldigt detaljreglerad, rennäringens administration är dyr och otidsenlig, oklart vilken myndighet som har sektorsansvaret, stödsystemet är oöversiktligt och att rennäringen brottas med lönsamhetsproblem.

Enligt riksdagsrevisorernas rapport är den genomsnittliga inkomsten inom rennäringen låg. I rapporten finns en undersökning om renägarnas inkomster för år 1993 med en medelinkomst på 116 000 kronor per familj. För ensamstående var samma inkomst 72 000 kronor. I båda inkomsterna är ingen skillnad gjord på hur mycket som är direkt inkomst från rennäringen och eventuell annan verksamhet. Enligt samma undersökning var den inkomsten fördelad på ca 80% från annan verksamhet och 20% inkomst av näringsverksamhet.

Man skall vara ytterst försiktig med att använda dessa siffror eftersom statistik i största allmänhet kan visa en felaktig bild utifrån det förhållandet att det finns stora skillnader mellan de norra delarna av landet och de södra, men även mellan områden i dessa. Det vi kan konstatera är att inkomsten från näringen är lägst i de norra delarna och varierar från område till område för att stiga i de södra områdena.

Sveriges riksdag beslutade den 19 mars 1997 mot bakgrund av riksdagsrevisorernas rapport anmoda regeringen att se över svensk rennäringens politik. I beslutet omnämns också att regeringen särskilt bör studera den gränsöverskridande renskötseln.

Den svenska regeringen har nu tillsatt parlamentarisk utredning för att se över den svenska rennäringens politik. Enligt direktiven skall kommittén: 1. Föreslå förändringar i stödstrukturerna, 2. Klargöra vad som skall vara myndighetsuppgifter och därefter utpeka en myndighet med sektorsansvar för rennäringen, 3. Revidera rennäringens lagstiftningen, 4. Syftet med revisionen bör vara att bringa rennäringens politik i bättre överensstämmelse med moderna förvaltningsprinciper, vilket bl a innebar minskad regelstyrning och ökat självbestämmande, 5. Överväga om samebyarnas kompetensområde kan utvidgas och villkoren för medlemskap i sameby revideras.

4. ESO-rapporten

Två forskare vid Luleå tekniska universitet, Staffan Johansson och Nils Gustav Lundgren har på uppdrag av ESO (Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi) knuten till det svenska finansdepartementet, skrivit en rapport, *Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys*. Rapporten är en skarp vidräkning med den statliga same- och rennäringspolitiken och innehåller många viktiga slutsatser. Rapporten innehåller en samhällsekonomisk kalkyl (cost-benefit). Forskarna för ett resonemang där 0-alternativet innebär "ingen rennärning alls"!! Deras resultat blir ett hypotetiskt samhällsekonomiskt underskott på 200 miljoner kronor.

Den samhällsekonomiska analysen är inte bara hypotetisk-teoretisk utan bortser också såväl från inkomster från jakt, fiske och duodji som värdet av den produktion och sysselsättning renskötelsen ger upphov till. Den beaktar inte den inverkan annan verksamhet har på renskötelsen utan bara det omvända. Driftkostnaderna i renskötelsen är till stor del beroende av att andra verksamheter gjort och gör intrång i renskötelsen.

Det framåtsyftande och värdefulla med rapporten finns i de resonerande delarna om förhållandet mellan staten och samerna och det förknippat med etnicitet och minoritetskultur. Författarna konstaterar att "Något av offentlighetens järntriangel tycks omge frågan". De efterlyser en bredare minoritetspolitisk diskussion.

De ovan nämnda utredningarna och rapporterna visar att rennärningen befinner sig i en lönsamhets- och strukturkris, framför allt beroende på att det saknas en genomtänkt rennäringspolitik i Sverige. Fördelen med krissituationer är att man blir tvungen omvärdera de mesta och att det blir en utmaning för rennärningen att inte bara klara sig ur krisen, utan att också utveckla näringen.

Det pågår just nu ett intensivt arbete för att förbättra villkoren för rennärningen och att skapa nya möjligheter för en utveckling av näringen som leder till ökad lönsamhet och sysselsättning.

I tillägget till dessa utredningar har två utredningar igångsatts som kommer att innebära stora förändringar för renskötelsen en bit in i 2000-talet. Det är dels den svensk-norska renbeteskommisionens arbete och dels utredningen om en samlad svensk rovdjurspolitik. I det sammnanaget skall klart sägas att dagens situation vad gäller rovdjursproblematiken från rennäringshorisont inte är acceptabelt, därav har den nyss påtalade utredningen kommit till stånd.

5. Rennärningen och EU

Sveriges medlemskap i EU har skapat nya möjligheter för rennärningen. I samband med Sveriges medlemskapsförhandlingar bedrev SSR tillsammans med Sametinget ett intensivt lobbyarbete för egna samiska program inom ramen både för Mål 6 och Interreg II. Genom samiska delprogram i EU:s svenska Mål 6 program har rennärningen själv fått instrument till att börja ett förändringsarbete. Programmet omfattar tiden mellan 1995-1999 och har en omslutning på ca 150 miljoner och administreras av en samisk beslutsgrupp utsedd av Sametinget. Eu-programmets nerifrån-och-upp-perspektiv bryter helt med den svenska rennäringspolitikens uppifrån-ned-perspektiv. Programmet har nu gett många samebyar och enskilda renskötare möjligheter att förverkliga sina idéer på olika områden.

Vi har alltså idag unika möjligheter att själva göra något av den nya situationen. Här inbegriper jag också renforskarna.

5.1 Näringsutvecklingsprojekt

Samernas Riksförbund är idag ansvarig för tre övergripande länsprojekt som har som huvudsyfte, att enskilda samer inom samebyar och sameföreningar ska vara beredda att själva ansvara för en positiv näringsutveckling baserad på den enskildes eller samebyns ambitioner och villkor. Det som vi gör är att genom kompetensutveckling eller andra åtgärder tillföra samebyar och enskilda verktygen för att genomföra detta arbete. Poängen är att det inte är någon utifrån som ska vara huvudaktör, utan det är de som är närmast berörda som driver utvecklingen.

5.2 Data - IT-utveckling

I EU:s samiska program är IT-utveckling högt prioriterat. I SSR:s utvecklingsarbete inom rennärningen har satsning på IT-teknik fått ett stort utrymme. Målsättningen har varit att alla samebyarna och en stor del av de enskilda renskötsel företagen innan utgången av 1999 använder IT-teknologi som verktyg i sin verksamhet. Detta har vi redan nu uppnått.

SSR har tillsammans länsstyrelserna i renskötellänen under den senaste tiden utrustat samebyar och till vissa delar sameföreningar med utbildning och datorutrustning för att underlätta information och kommunikation. I samband med detta arbete framkom behovet av en egen intern kommunikationskanal. Kommunikationskanalen har fått namnet Samenet.

De flesta samebyarnas markanvändning är nu överförda i det datorbaserade GIS-systemet. Vidare utveckling och utbildning genomförs nu tillsammans med de främsta experter inom området i Sverige, nämnas kan Professor Dan Rosenholm. Också detta är ett resultat av arbetet med EU-verksamheten.

Pilotprojekt pågår också med användningen av GPS-teknik i renskötelsarbetet.

5.3 Marknads- och kvalitetsinsatser för renkött

Ett nytt projekt har nyligen startats, vars huvudmål är att öka intäkterna inom renskötelsen genom ökat pris per kilo och styckningsdetalj, dels att öka avkastningen i kilo per ren i nettorenhjorden och dels att minska de rörliga kostnaderna i samband med drift, slakt och distribution.

För att kunna uppnå dessa mål, krävs en samordning mellan forskning och rennäring. Vilket vi idag kan säga fungerar väldigt tillfredsställande. Exempelvis har vi tillsammans med renforskningen, med Öje Danell i spetsen, just nu en pågående kunskapsseminarieserie som behandlar betet, hjordsammansättning, produktionsurval, djurskydd och köttkvalitet. Seminarierna vänder sig till renägare och målsättningen är bl a att få igång en dubbelriktad kommunikation där renforskningen får ta del av renägarnas behov och renägarna får ta del av forskarnas resultat.

I det sammanhanget och som en parentes kan jag berätta om ett seminarium där jag satt bredvid en äldre renskötare som i hela sitt liv hade följt med renskötelsen. Han skakade på huvudet och viskade till mig, att det här förstår han inte. Mitt svar var att det är det här han har sysslat med i hela sitt liv, men att det som nu pratas om där framme är översatt till ett amat

språk och moderniserats för att passa in i det nya tänkandet. Då förstod han helt plötsligt vad det var frågan om. Det här projektet har utformats i nära samarbete med renforskningen i Sverige.

För att få en än mer effektivare kommunikation mellan rennäring och forskning ingår i denna satsning även en forskningsförmedlingstjänst, som vi idag har tillsatt. Detta är något som efterlysts från näringen och renforskningen i många år.

Projektet "Marknads och kvalitetsinsatser" inbegriper också produktutveckling på renkött- och biproduktssidan.

5.4 Tung byråkrati

Utifrån det jag hittills har redovisat kan man få uppfattningen att EU medlemskapet enbart har positiva förtecken för rennäringens del. EU är ju en mycket stor och komplicerad organisation med hejdlöst stor och ogenomtränglig byråkrati. Utöver detta har vi också en svensk byråkrati att ta hänsyn till som i vissa fall är mer besvärlig att hantera än att kollegorna i Bryssel.

Låt mig ta ett exempel. Enligt statens jordbruksverk ska de transportburar som används vid rentransporter ha en lägsta höjd på 130 centimeter mot tidigare 115 centimeter. Det innebär att alla de fordon som hittills används och är utprovade utifrån beprövad kunskap och erfarenhet samt för att minimera skador på djur helt plötsligt inte är lagliga. Motivet för detta är att det finns ett EU-direktiv som det hänvisas till och som visat sig vara helt omöjlig att få ändring på. Jag får känslan av att myndigheterna gärna tar tillfället att överadministrera och införa regler som är illa anpassade till verkligheten. Det finns säkert i de flesta fall ingen illvilja bakom besluten, men verkligheten kanske inte finns så nära att konsekvenserna inte blir synliga för beslutsfattarna. Jag kan inte verifiera den kritiken, utan det är en känsla som finner sig när man ser på vilket bristande underlag besluten vilar.

6. Ökat självbestämmande

Vi lever i ett samhälle som hela tiden är stadd i förändring. Rennäringens villkor skiftar beroende på vilken syn det omgivande samhället har på de areella näringarna och vilka övriga intressen som gör anspråk på de marker som renskötsel disponerar. Samhällsutvecklingen idag pekar mot att näringarna kommer att få ökat ansvar att hantera sina egna frågor. De pekar också mot att den samiska befolkningen kommer att få eget ansvar i långt större utsträckning än tidigare. Vi är också på väg mot ett samhälle där nationsgränsernas betydelse minskar. Ur en strikt samepolitisk synvinkel är den utvecklingen positiv - samerna är ju ett folk uppdelat i fyra länder. Men fortfarande är det så att rennäringspolitikerna inte är harmoniserad och regelverket kring näringen ser därför olika ut i de olika länderna. De grundläggande naturliga förutsättningarna för rennäringen är i stort sett gemensamma i alla dessa länder. De borde av den anledningen vara av ett stort intresse att ha en samsyn på rennäringens villkor och leda till en harmonisering av lagstiftningen vad gäller rennäringens frågor. Ökat inflytande innebär ökat ansvar för oss verksamma inom rennäringen. Övergången från ett regelstyrt samhälle till ett målstyrt samhälle går olika snabbt beroende på vilken samhällssektor det är frågan om. Inom rennäringen har verksamheten hitintills varit extremt regelstyrd, vilket har präglat både myndigheter som har att hantera renskötselfrågor, men även de som är verksamma inom rennäringen. Det har rent av funnits planekonomiska tendenser. Det gäller för oss inom de samiska leden att vara medvetna om detta och vara beredda på det som komma skall samt att vara färdiga att axla det nya ansvaret.

Det räcker inte bara med ideologiska utfästelser och vackra tal, utan det är i det praktiska arbetet som vi verkligen visar vår vilja, vår kunskap och det är också där som möjligheterna finns. Då får vi också respekt och gehör för våra idéer och frågor.

Jag vill understryka att vi inom rennäringen på svensk sida har en stor framtidstro trots att många problem tornar upp sig. Rennäringen med jakt och fiske är den äldsta näringen i Sverige och har många stora utmaningar inför milleniumskiftet. Rennäringens överlevnad och utveckling är inte bara en fråga för samerna i Sverige utan en angelägenhet för hela det svenska samhället.

Det bevisas inte minst genom att de projekt och ideer vi haft nästan undantagslöst har finansierats genom de anslagsgivande myndigheter som tex länsstyrelser och Statens Jordbruksverk. En viktig förutsättning för att det kan realiseras är dock att initiativet kommer från oss själva.

Avslutningsvis är det också vår förhoppning att de utredningar som är på gång tar tillvara den dynamik och framåtanda som finns i det samiska samhället och låter det framtida samiska samhället få ett ökat självstyre.